

Of men het sterven mag ontvluchten (1527)

Inleiding

In *Ob man vor dem sterben fliehen möge*¹ formuleert Luther op verzoek een advies naar aanleiding van de situatie in de stad Breslau. Daar woedde van 10 augustus tot 19 november 1525 een pestepidemie. Overal maakte de Zwarte Dood slachtoffers. In de stad hing een doodslucht. De predikanten in Breslau vroegen Luther om advies over de vraag of het een christen past om te vluchten als dood en verderf om zich heen grijpen. Eén van hen, Johannes Hess, kreeg de opdracht hem daarover aan te schrijven. Het antwoord bleef aanvankelijk uit. Pas in 1527 schreef Luther zijn traktaat.

Behalve in Breslau werden nog andere steden bedreigd door de pest: ‘Ook bij ons hier in Wittenberg en elders gaat de stervensroep rond’, schreef Luther. Er was dan ook direct veel vraag naar zijn geschrift. Nog in hetzelfde jaar verschenen bij de Wittenbergse drukker Hans Lufft vier drukken.

Na eerst het uitstel te hebben verklaard, gaat Luther in op de vraag of het een christen past te vluchten voor de dood. Hij geeft aan dat die vraag op verschillende manieren wordt beantwoord. Vervolgens gaat hij erop in dat ontvluchten van de dood kan plaatsvinden zowel tegen Gods wil als naar Gods wil en hij beschrijft een aantal situaties waarvoor dat geldt. Hij vraagt extra aandacht voor het vluchten van wie een geestelijk of burgerlijk ambt bekleedt. Hetzelfde geldt voor ieder die met dienst of plicht verbonden is aan anderen. Geen naaste mag van zijn zieke medemens wegvluchten, als er niet iemand is die de zieke verzorgt. Luther trekt lijnen naar allerlei situaties waarin de naaste hulp nodig heeft. Zijn standpunt raakt heel het sociale bestel. In dat verband doet hij tevens interessante uitspraken over collectieve sociale voorzieningen.

Uitvoerig informeert hij over de oorzaken van de pest en hij vermeldt allerlei redenen die kunnen hinderen om de pestzieke te helpen. Het krachtenveld waarbinnen de christen een verantwoorde keuze maken moet, wordt bepaald door God en duivel. Een extreme situatie als een pestepidemie is deel van het (samen)leven, waarover het licht van Gods wet wil schijnen. Luther voegt nog een kort onderricht toe over hoe men zich als christen op het sterven dient voor te bereiden. Hij wijst daarbij op het gelovig gebruik van de sacramenten.

Aansluitend aan dit onderricht over het sterven zegt hij ook iets over de begrafenis en beschrijft hij aan welke voorwaarden een begraafplaats moet voldoen.

Luther sluit *Ob man vor dem sterben fliehen möge* af met een dringend verzoek aan de predikanten van Breslau om samen met hem te strijden, vooral tegen de geestelijke pest van de duivel. Deze vergiftigt de mensen met zijn sacramentsopvatting en andere uitingen van ‘Schwärmgeistereij’. Dit vraagt enige uitleg. Met deze term verwijst Luther naar de radicalen, naast Rome het tweede hoofdfrent waartegen hij streed. Hij noemt ze ‘Schwärmer’, een verzamelbegrip voor dopers, spiritualisten en dweepers. De tegenstelling tussen de reformator en de Schwärmer spitste zich toe op de betekenis van de Schrift en de sacramenten. Ze was scherp en ging heel diep. Tegenover het in hun ogen goedkope Schriftgeloof van de reformator – slechts ‘Buchstabglaube’ – zetten de Schwärmer het Geest-geloof, de onmiddellijke inspraak van God in het hart. Naar Luthers diepe overtuiging daarentegen is de

Schrift het Woord van de levende God, beslist geen dode letter. Het is Gods instrument, ja de mond van Christus. Het Woord van God schept nieuw leven, want de Geest van Christus verbindt zich er aan. In de Schrift is de goddelijke wijsheid te vinden, simpel en eenvoudig neergelegd: 'Hier zult u de windselen en de kribbe vinden waar Christus in ligt, waarop ook de engel de herders wees. Eenvoudige en simpele windselen zijn het, maar groot is de schat, [Christus], die daar in ligt.' (WA DB 8, I,12). Daarnaast verweten de Schwärmer aan Luther een goedkoop sacramentsgeloof. Met name op het punt van de doop bestreed hij hen, bijvoorbeeld in zijn brief *Von der Widdertauffe* (WA 26, 144-174; zie voor dit werk elders in deze bundel) of segmenten waar hij over de kinderdoop schrijft, zoals *Der Kinder tauffe, ob sie auch gleuben odder recht getaufft werden* (WA 30, I,218 ev.).

Of men voor het sterven vluchten mag (1527)

Aan de weleerwaarde heer doctor Johannes Hess, predikant te Breslau en zijn collega's in dienst van het Evangelie van Christus. Geschreven door Martinus Luther.

Genade en vrede van God onze Vader en van de Here Jezus Christus. Uw vraag die u ons in Wittenberg, gestuurd hebt – namelijk of het een christenmens past te vluchten in tijden van massale sterfte – hebben we een tijd geleden al ontvangen. We zouden daar ook al lang op geantwoord hebben, maar God, de Almachtige heeft me enige tijd zo hard onder tucht en geseling gehouden, dat ik bijna niet kon lezen of schrijven. Onder die omstandigheid dacht ik: God, de Vader van alle barmhartigheid heeft jullie rijk begenadigd met allerlei verstand en waarheid in Christus. Hij heeft jullie door Zijn Geest en Zijn genade in staat gesteld om zelf, zonder toedoen van ons, dergelijke en nog grotere vragen te beslissen en op te lossen. Omdat jullie er op blijven aandringen toch onze mening hierover te willen weten, geven we jullie hierbij onze mening te kennen, voor zover God ons de genade verleent en wij het verstaan. Hierdoor kan onder ons allen in deze kwestie een eensgezind standpunt worden aangehouden – zoals Paulus overall leert [1 Korintiërs 1:10, 2 Korintiërs 13:11, Filippenzen 2:2]. We willen ons standpunt in alle bescheidenheid aan uw inzicht en aan dat van alle vrome christenen onderwerpen, zoals het hoort. De bedoeling is dat jullie dit beoordelen. Omdat bij ons hier in Wittenberg en elders de paniek over het massale sterven eveneens weerklinkt, hebben we ons standpunt voor een breder publiek in druk uitgegeven. Daarmee hopen we dat anderen dit onderwijs van ons wellicht eveneens willen en kunnen gebruiken.

Allereerst zijn er die ervan overtuigd zijn dat men in een situatie van algemene sterfte niet moet en mag vluchten omdat het sterven een straf van God is, die Hij ons zendt vanwege onze zonden. Men moet zich volgens hen voor God stilhouden en de straf geduldig, in oprecht en standvastig geloof ondergaan. Ze houden het vluchten voor onjuist en zien dit als gebrek aan geloof in God. Anderen echter zijn van mening dat men wel mag vluchten, vooral degenen die geen ambtelijke functie hebben.

Vanwege hun goede bedoeling wil ik de eersten geen verwijt maken. Want ze roemen een goede zaak, namelijk een sterk geloof en ze zijn daarin te prijzen dat ze graag zien dat alle christenen een sterk en vast geloof hebben. Het is zeker geen kinderachtig geloof wanneer men de dood verwacht, waarvoor toch bijna alle heiligen hebben gehuiverd en nog huiveren. Wie wil diegenen niet prijzen, die zo ernstig gezind zijn dat ze de dood niet groot achten en zich gewillig onderwerpen aan Gods roede? Tenminste voor zover dit gebeurt zonder God te verzoeken, zoals we nog zullen vernemen.

Maar, omdat er onder de christenen maar weinig sterken zijn en velen zwak, kan men zeker niet allen hetzelfde opdragen. Een sterke gelovige kan gif drinken en het schaadt hem niet (Marcus 16:18). Maar een zwakke gelovige drinkt zich daaraan dood. Petrus kon wandelen op het meer toen hij sterk in het geloof stond. Maar toen hij twijfelde en zwak in het geloof werd, zonk hij de diepte in en zou hij verdrinken. Wanneer een sterke samen met een zwakke wandelt, moet hij zich echt aanpassen. Hij moet niet lopen als de sterke, want dan loopt hij de zwakke spoedig dood. Christus wil niet dat Zijn zwakken verworpen worden, zoals Paulus in Romeinen 15:1 en in 1 Korintiërs 12:22 leert.

Om het kort en goed te begrijpen: het voor sterven en dood vluchten, kan plaatsvinden op twee manieren. De eerste manier is wanneer het gebeurt tegen Gods Woord en bevel. Bijvoorbeeld wanneer iemand om Gods Woord gevangen genomen is en dan, om de dood te ontlopen, Gods Woord verloochent of herroept. In zo'n geval heeft iemand een openlijk bevel en gebod van Christus, dat hij niet vluchten zal maar liever zal sterven. Zoals Hij in Mattheüs 10:33 zegt: 'Wie Mij verloochent voor de mensen, die zal ook Ik verloochenen voor mijn hemelse Vader' en in Mattheüs 10:28: 'Vrees niet voor degenen die het lichaam doden, maar de ziel niet kunnen doden, enz.'

Op dezelfde manier zijn wie als predikant en zielzorger een geestelijk ambt uitoefenen, verplicht om wie in stervensnood en doodsnoed verkeren, bij te staan en te blijven. Want Christus gaf in Johannes 10:12 openlijk het bevel: 'De goede herder geeft zijn leven voor de schapen, maar wie huurling is, ziet de wolf aankomen en vlucht.' Want in het sterven is het geestelijk ambt het meest nodig. Met Gods Woord en het sacrament worden de gewetens versterkt en getroost om zo de dood in het geloof te overwinnen. Maar wanneer er zoveel predikanten aanwezig zijn en zij het er onderling over eens worden om enkelen uit hun midden weg te sturen. Dit omdat die dan zonder dat het nodig is, zich in het gevaar zouden bevinden. In een dergelijk geval ben ik van mening dat het geen zonde is. Want het ambt functioneert er voldoende en zij waren, als dat nodig was geweest, gewillig en bereid om te blijven. Hetzelfde valt te lezen over Athanasius² die van zijn gemeente wegvluchtte, omdat er nog velen aanwezig waren die het ambt waarnamen. Zo ook lieten de broeders te Damascus Paulus in een mand over de stadsmuur naar beneden zakken zodat hij ontkwam (Handelingen 9:25). En volgens Handelingen 19:30 liet hij zich door de volgelingen tegenhouden om zich op de markt in gevaar te begeven. Want dat was niet noodzakelijk.

Dit geldt tevens voor allen die een burgerlijk ambt bekleden, zoals het ambt van burgemeester, rechter en dergelijke. Dan is men eveneens verschuldigd te blijven. Want het is opnieuw Gods Woord dat de wereldlijke overheid instelt en beveelt om stad en land te regeren, te beschermen en te bewaren, zoals Paulus in Romeinen 13:6 zegt: 'De overheid is Gods dienaar, om vrede te handhaven, enz.' Want het is een grote zonde als men een hele leefgemeenschap die men te verzorgen opgedragen kreeg, zo zonder hoofd en leiding prijsgeeft aan gevaren van brand, moord, oproer en allerlei ander ongeluk. De duivel maakt er gebruik van als er wanorde heerst. Paulus zegt in 1 Timotheüs 5:8: 'Indien iemand degene die aan hem zijn toevertrouwd niet verzorgt, die heeft het geloof verloochend en is erger dan een ongelovige.' Maar als zij toch uit grote zwakheid vluchten, dan moeten zij ervoor zorgen dat er in hun plaats voldoende plaatsvervangers zijn zodat de gemeenschap ordelijk en verzorgd achterblijft, zoals hierboven gezegd is. Zij zullen er nauwlettend op toezien dat het zo wordt geregeld.

Wat voor bovenstaande twee ambten geldt, geldt eveneens voor alle andere personen die door dienst of plicht aan anderen verbonden zijn. Zo mag een knecht in nood niet zonder

toestemming van zijn heer wegvlugten, evenmin een dienstbode van haar mevrouw. Omgekeerd mag een heer zijn knecht niet onverzorgd achterlaten en een mevrouw haar dienstbode. In al deze situaties geldt Gods gebod dat knechten en dienstboden aan hun opdrachtgevers verbonden zijn en hen dienen te gehoorzamen. Op gelijke wijze zullen vaders en moeders tegenover hun kinderen door Gods gebod gebonden zijn en omgekeerd de kinderen aan hun vader en moeder. En dit geldt eveneens voor personen in publieke functies zoals een stadsarts, stedelijk ambtenaar, soldaat en welke openbare taak zij verder maar hebben. Ze mogen niet vluchten, behalve als zij bekwame en voldoende plaatsvervangers aanstellen en dat met toestemming van hun meerderen.

Voor het geval er geen ouders zijn, zijn de voogden en naaste vrienden verplicht te blijven. Of zij zullen tenminste er hun uiterste best voor doen dat er anderen in hun plaats zijn om hen te verzorgen. Ja, geen buur mag van anderen vluchten als er geen mensen zijn die de zieken in hun plaats kan verzorgen en verplegen. Want in dergelijke gevallen is voor alles het woord van Christus in Mattheüs 25:43 te bedenken: 'Ik ben ziek geweest en gij hebt Mij niet bezocht, enz.' Door dit woord zijn wij allen aan elkaar verbonden en mag niemand de ander in zijn noden verlaten. Men is schuldig de ander bij te staan en te helpen, zoals men zelf graag geholpen zou worden.

Ik ben van oordeel dat het iemand vrij staat om te vluchten of te blijven wanneer er geen noodzaak aanwezig is om te blijven en er genoeg mensen voorhanden zijn om te verplegen en te verzorgen. Die anderen zijn dan aanwezig wegens plicht of vrijwillig. Of ze zijn op verzoek van zwakgelovigen erbij geroepen. Vluchten of blijven staat iemand zeker vrij als de zieken die aanwezigheid zelf niet wil hebben, maar die juist afwijzen. Wanneer iemand zo moedig en sterk is in het geloof mag hij in Gods naam blijven. Hij zondigt daarmee niet. Maar wanneer iemand zwak en vreesachtig is, laat die dan vluchten in Gods naam. Want hij doet dat niet met verwaarlozing van zijn plicht naar de naasten, omdat deze genoegzaam door anderen wordt verzorgd. Sterven en dood ontvluchten en het leven zien te redden, is een natuurlijke neiging door God ingeplant en niet verboden waar dit niet tegen God en de naaste is, zoals Paulus in Efeziërs 5:29 zegt: 'Niemand haat ooit zijn eigen vlees, maar hij voedt het en verzorgt het.' Ja het is een gebod dat ieder zijn lichaam en leven bewaart en niet verwaarloost zoveel als in zijn vermogen ligt, zoals Paulus zegt dat God de leden in het lichaam zo heeft gegeven dat altijd de een voor de ander zorgt en zich inzet (1 Korintiërs 12:21 en volgende).

Het is niet verboden, maar veeleer geboden dat we in het zweet van ons aangezicht in ons dagelijks voedsel, kleding en alle behoeften voorzien (Genesis 3:19). Tevens dat we schade en nood vermijden waar we kunnen, voor zover dat gebeurt zonder schade of nadeel van liefde en plicht tegenover onze naasten. Hoeveel meer geldt het dan om te proberen het leven te onderhouden en de dood te ontvluchten waar dit zonder nadeel van de naasten mogelijk is. Het lichaam en het leven zijn toch meer dan voedsel en kleding, zoals Christus Zelf in Mattheüs 6:25 aangeeft. Is iemand echter zo sterk in het geloof dat hij, zonder God te verzoeken, vrijwillig naaktheid, honger en nood lijden kan en zich daaruit niet terugtrekt al zou hij dat kunnen, die ga zijn gang en veroordele niet degenen die zoiets niet doen of niet kunnen doen.

Maar dat het vluchten voor de dood op zich niet onjuist is, bewijzen voorbeelden uit de Schrift genoegzaam: Abraham was een grote heilige, toch vreesde hij de dood en vluchtte hij, met het voorwendsel zijn vrouw Sara zijn zuster te noemen (Genesis 12:12 en volgende). Maar hij deed dat zonder nadeel of nalatigheid ten aanzien van zijn naasten. Daarom werd hem dat niet tot zonde aangerekend. Zijn zoon Isaäk deed net zo (Genesis 26:7). Op dezelfde

manier vluchtte Jacob voor zijn broer Ezau, opdat hij niet zou worden gedood (Genesis 27:43 en volgende). En David vluchtte zo voor Saul (1 Samuël 19:10 en volgende) en voor Absalom (2 Samuël 15:14). De profeet Uria vluchtte voor koning Jojakim naar Egypte (Jeremia 26:21). Ook de dappere profeet Elia (1 Koningen 19:3) vreesde toen hij de profeten van Baäl in grote geloofsijver gedood had, en vluchtte naar de woestijn toen hij door koningin Izebel bedreigd werd. Vóór hem deed Mozes dat toen de Farao van Egypte hem zocht. Hij vluchtte naar het land Midian (Genesis 2:15). En vele anderen vluchtten eveneens. Zij allen gingen voor de dood op de vlucht waar het mogelijk was en hebben zo hun leven gered. Maar toch altijd op een wijze dat de naasten daarmee niets tekort werd gedaan. Voor hun vlucht hebben ze geregeld wat ze de naaste schuldig waren.

Ja, werp je misschien tegen, deze voorbeelden gaan niet over sterven of over de pest, maar over de dood die het gevolg is van vervolging. Het antwoord daarop is: dood is dood, waardoor die ook veroorzaakt wordt. God noemt in de Schrift Zijn vier plagen: de pest, hongersnood, het zwaard en wilde dieren (Ezechiël 14:21). Wanneer het mogelijk is om voor een of meerdere daarvan te vluchten naar Gods wil en met een goed geweten, waarom dan niet voor alle vier? De eerdere voorbeelden tonen aan hoe de geliefde heilige vaders het zwaard ontvlucht zijn. Maar het is duidelijk genoeg dat Abraham, Isaäk en Jacob met zijn zonen de hongersnood hebben ontvlucht toen ze door schaarste naar Egypte trokken, zoals we in Genesis lezen. Waarom zou men dan niet voor wilde dieren vluchten? Ik heb mensen wel horen zeggen: als er een oorlog zou komen of de dreiging van de Turken, dan zou niemand een dorp of stadje mogen ontvluchten, maar ter plekke de straf van God door het zwaard moeten afwachten. Het mag waar zijn: wie zo sterk in het geloof is, laat die daar op wachten, maar hij moet niet veroordelen wie dan vluchten.

Op soortgelijke manier zou men als volgt kunnen redeneren: wanneer er een huis in brand staat, mag niemand alles op alles zetten om te redden, want het vuur is toch een straf van God? Of wanneer iemand in diep water zou komen te vallen, mag hij niet naar de kant zwemmen, maar moet hij zich aan het water overgeven als goddelijke straf. Welnu, wanneer je het kunt, doe het, maar breng God niet in verzoeking en laat de anderen doen wat ze kunnen. Stel dat iemand een been breekt of zich verwondt of zou zijn gebeten, zou hij dat niet mogen laten genezen maar moeten zeggen: het is Gods straf die ik dragen zal tot het vanzelf geneest? Vorst in de winter, waardoor men zelfs kan overlijden, is ook Gods straf. Waarom loop je dan naar het haardvuur of naar binnen in huis? Wees sterk en blijf in de vorstkou tot het weer warm wordt! Zo hoef je evenmin naar de apotheek of naar de dokter te gaan en zijn artsen niet nodig indien alle ziekten straf van God zijn. Verder zijn honger en dorst een grote straf en marteling. Waarom eet je dan en drink je en laat je je daardoor niet straffen tot het vanzelf over gaat? Uiteindelijk moet een dergelijke redenering ons wel daartoe brengen, dat we het Onze Vader zouden afschaffen en niet meer bidden: 'Verlos ons van de boze. Amen.' Als toch alle kwaad straf van God is, zouden we voortaan ook niet meer tegen de hel hoeven te bidden of proberen het kwaad te mijden, omdat het Gods straf is. Wat komt hier tenslotte van?

Uit bovenstaande leren we dat we tegen alle kwaad moeten bidden en ons zoveel mogelijk daartegen moeten beschermen. Mits we daarmee niet tegen God wil handelen, zoals we hierboven hebben aangegeven. Wil God ons er toch in betrekken en ons doen sterven, dan zullen al onze maatregelen tot bescherming niets helpen. Men richte zijn hart hier op: ieder die verplicht is in doodsgevaar op zijn post te blijven om zijn naaste te dienen, die bevele zich toe aan God en zegt: 'Here, ik ben in Uw hand, U hebt mij hier aan deze roeping gebonden, Uw wil geschiede. Want ik ben Uw arme schepsel. U kunt mij hierin zowel laten sterven als

in leven behouden, net zo goed als bevond ik mij in gevaar van vuur, water, dorst of dergelijke.’ Maar wie zich niet gebonden hoeft te achten en kan vluchten, die spreke tot God: ‘Here God, ik ben zwak en bang. Daarom vlucht ik voor het kwaad en doe ik zoveel als ik kan om mij ertegen te beschermen. Maar ook nu ben ik in Uw hand. Laat in dit en in elk kwaad dat me kan overkomen, Uw wil geschieden. Mijn vlucht zal niets helpen omdat er overal alleen maar kwaad en gevaar dreigt. Want de duivel slaapt of sluimert niet. Hij is een moordenaar vanaf het begin en hij heeft niets anders voor dan moorden en ongeluk aanrichten.’

Op deze manier moeten we hier in staan en zijn we in deze en in alle andere nood en gevaar verplicht om tegenover onze naaste te handelen. Brandt zijn huis, dan beveelt de liefde mij om er naar toe te lopen en te helpen blussen. Maar als er al genoeg volk dat blussen kan aanwezig is, mag ik naar huis gaan of er blijven. Valt er iemand in het water of in een diepe kuil, dan mag ik niet weggaan, maar moet ik toesnellen om hem waar ik kan te helpen. Ik ben vrij als er anderen zijn die dit al doen. Als de naaste honger heeft of dorst lijdt, mag ik hem niet in de steek laten maar moet ik hem te eten en te drinken geven. Ik mag er niet voor opzij gaan dat ik daar armer of minder van wordt. Want wie de ander pas wil helpen en bijstaan wil als er geen gevaar en schade van eigen bezit of lijf is, die zal zijn naaste nooit helpen. Het is nu eenmaal altijd zo dat men er zelf afbreuk, gevaar, schade of gemis van ondervindt. Niemand kan als buur bij een ander wonen zonder gevaar voor lijf, bezit, vrouw en kind. Hij loopt het risico dat dat het vuur of ander ongeluk vanuit zijn buurmans huis hem treft, zodat dit hem met lichaam, goederen, vrouw en kind en alles wat hij heeft ook in het ongeluk stort.

Wanneer iemand de ander niet bijstaat, maar zijn naaste in de nood laat zitten en hem in de steek laat, die is voor God een moordenaar, zoals 1 Johannes 3:15 zegt: ‘Wie zijn broeder haat, is een moordenaar.’ En opnieuw (vers 17): ‘Wie aardse goederen heeft en zijn broeder gebrek ziet lijden, hoe kan Gods liefde in zo iemand blijven?’ Dat is precies de zonde die God de stad Sodom toerekent, waar Hij door de profeet Ezechiël in hoofdstuk 16:49 spreekt: ‘Zie, dat was de zonde van uw zuster Sodom: in trots, overdaad en zorgeloze rust leefde zij en haar dochters, maar de armen en ellendigen hielpen ze niet.’ Zo zal Christus degenen die anderen niet bijstaan eveneens als moordenaar veroordelen, wanneer Hij zal spreken: ‘Ik ben ziek geweest en gij hebt Mij niet bezocht’ (Mattheüs 25:43). Maar wanneer diegenen veroordeeld zullen worden die zich niet naar de armen en zieken begeven en hen hulp aanbieden, hoe zal het dan diegenen gaan die bij hen vandaan lopen, die de armen bovendien ontnemen wat ze nog hebben en hen alle plagen toevoegen, zoals nu de tirannen doen met de armen die het Evangelie aannemen? Laat hen maar begaan, ze ontlopen hun veroordeling niet.

Wel is het goed dat er een stedelijk en landelijk beleid is waardoor er algemene huizen en hospitalen ingericht konden worden en er voldoende verzorgend personeel aanwezig is. Daardoor is het niet nodig dat elke burger in eigen huis een ziekenhuis hoeft in te richten. Dit is heel goed, prijzenswaard en een christelijk initiatief. Ieder zal daarvoor mild hebben bij te dragen, in het bijzonder de overheid. Op de weinige plaatsen waar een dergelijke voorziening ontbreekt, moeten we in de nood elkaar tot een hospitaal, ziekenmeester en verpleger zijn. Indien we daartoe niet bereid zijn, zetten we daarmee niet minder dan onze zaligheid en Gods genade op het spel. Want Gods Woord en gebod zijn duidelijk genoeg: ‘Gij zult uw naaste liefhebben als uzelf’ (Mattheüs 22:39) en: ‘Zoals u wilt dat de mensen met u doen, doe dat hun ook zelf’ (Mattheüs 7:12).

Wanneer het voor wie helpt dan toch sterven wordt, dan zullen wij die op onze post zijn gebleven ons gerust en getroost weten. Vooral door het besef dat we aan elkaar verbonden

zijn (zoals hierboven uiteengezet) en dat we elkaar niet mogen verlaten en van elkaar wegvlugten. Het is een troost te weten dat de pest Gods tuchtiging is, ons toebedeeld niet alleen vanwege de zonde, maar ook om ons geloof en liefde te beproeven. Het geloof, opdat we zien en ervaren dat we ons anders tegen God zouden keren. De liefde, opdat we merken dat we ons anders tegen de naaste zouden keren. Ik ben ervan overtuigd dat alle pest door boze geesten onder de mensen wordt verspreid, net als andere plagen. Deze geesten vergiften de lucht of sturen ons een besmettelijke damp en ze brengen daarmee het dodelijk gif in ons lichaam binnen. Tegelijk is het Gods straf, waaraan wij ons met geduld moeten onderwerpen en waarin we onze naasten zullen dienen en ons leven moeten wagen door ons te begeven in dit risicovolle gevaar. 1 Johannes 3:16 leert namelijk: ‘Omdat Christus Zijn leven voor ons heeft overgegeven, behoren ook wij voor de broeders ons leven in te zetten.’

Behalve het risico van zelf besmet te worden, kan de gruwelijke aanblik van de zieken hinderen bij het helpen. Daartegen dient men moed te vatten en zich te sterken en ermee te vertroosten dat het de duivel is die deze afschuw in ons hart teweeg brengt. Want de duivel is zo slecht dat hij niet alleen voortdurend probeert te doden en te vermoorden, maar er ook plezier in heeft ons angstig en verschrikt te maken voor de dood. Hij is erop uit dat de dood zo bitter wordt als maar mogelijk is en het leven daardoor geen vrede en rust meer kent. Het is zijn lust en vreugde ons aan God te doen twijfelen en ons onwillig en niet bereid tot sterven te maken. Het is zijn bedoeling dat we door het denken aan de dood zo in angst en zorg komen te verkeren dat we Christus – ons Licht en Leven – zouden verliezen en vergeten dat we de naaste in de nood in de steek zouden laten, zodat we ons bezondigen tegenover God en mensen.

Door te bedenken dat dit aanjagen van schrik en vrees typisch het spel van de duivel is, moeten we ons juist niets van hem aantrekken en tegenover hem frisse moed vatten, de schrik naar hem terugduwen, hem afwijzen en ons met passende wapenrusting tegen hem weren door te zeggen: ‘Duivel, maak dat je wegkomt met je schrik. Ik weet dat je dat vertikt. Daarom zal ik des te eerder bij mijn zieke naaste naar binnen gaan om hem te helpen. Jou kijk ik niet langer aan. Ik beroep me tegen je op twee zaken. Ik besef heel goed dat dit werk God en de engelen behaagt en dat ik daardoor handel naar Zijn wil en me gehoorzaam in Zijn dienst begeef. En juist het feit dat dit jou niet bevalt en je er zo krachtig tegen verzet, is dit zeker wat God graag wil. Ik zal het zo gewillig en vrolijk doen dat een engel er vreugde in schept als hij me ziet en bezig ziet. Omdat mijn Here Jezus Christus en de gehele hemelse legerschaar er behagen in heeft en het de wil en het gebod van God, mijn hemelse Vader is, wat zou ik me dan door jouw bangmakerij laten bepalen? Ik zal de vreugde in de hemel en de blijdschap van mijn Here niet door jou laten verhinderen. Waarom zou ik er voor zorgen dat er door jou en je duivelen in de hel gelachen en gespot wordt over mij? Dat zal niet gebeuren. Dat krijg je niet voor elkaar. Christus heeft Zijn bloed voor mij vergoten en zich voor mij in de dood overgegeven. Waarom zou ik mij dan om Hem niet in een klein gevaar durven begeven en een zwakke pestlijder niet durven aanzien? Jij kunt mij met helse angsten verschrikken, maar mijn Heiland zal mij versterken. Jij kunt mij doden, maar Christus kan me het leven geven. Jij hebt vergif in de muil, maar Christus heeft daar volop genezing tegen. Zou mijn lieve Christus met Zijn gebod, met Zijn weldaad en alle troost niet meer in mijn geest heersen, dan jij, lelijke duivel met je valse schrik in mijn zwakke vlees? Dat zal met Gods hulp niet gebeuren. Ga weg, achter mij, duivel! Hier is Christus en ik ben in dit werk zijn dienaar. Hij zal voor mij zorgen. Amen.’

Behalve dit antwoord aan satan is er als tweede de sterke belofte van God, waarmee Hij allen troost die de behoeftigen helpt, zoals Psalm 41:2-4 zegt: ‘Gelukkig hij die zorgt voor de

zwakken. De Here zal hem uitkomst geven in kwade dagen. De Here zal hem beschermen en in leven houden en hem verzorgen op aarde en Hij zal hem niet prijsgeven aan de wil van zijn vijanden. Op zijn ziekbed zal de Here hem tot steun zijn en hem oprichten van al zijn ziekte.’ Zijn dat geen machtige beloften van God, overvloedig uitgestort over degene die zich ontfermt over wie zorg nodig hebben? Wat zal zo iemand dan verschrikken of inbrengen tegen zo’n grote troost van God? Wat we voor de behoeftigen kunnen doen, is voorwaar maar een klein ding vergeleken bij zo’n belofte en vergelding van God. Daarover zegt Paulus tegen Timotheüs het volgende in 1 Timotheüs 4:8: ‘Het vrezen van God is nuttig tot alles, zij houdt een belofte in van leven, in dit en het toekomstig leven.’ Godsvrucht is niets anders dan dienst aan God; en God dienen, dat is het toch echt wanneer men de naaste dient.

De ervaring leert tevens dat degenen die zulke zieken met liefde en aandacht verplegen doorgaans worden bewaard. Als ze al besmet worden, doet het hen geen schade, zoals de zojuist genoemde Psalm 41:4 aangeeft dat de Here hen zal oprichten uit al hun ziekten. Dat betekent dat God hun ziekbed verandert en hun lot ten goede keert. Maar wie een zieke om het voordeel of de erfenis verzorgt en in zulke dienst het zijne zoekt, moet zich er niet over verwonderen dat hij besmet raakt en er slecht aan toe wordt en sterft voordat hij het bezit of de erfenis in bezit heeft. Maar wie in vertrouwen op Gods troostvolle belofte deze dienst verricht en daarvoor een passende beloning ontvangt, voor die geldt eveneens de grote troost dat er acht op hem geslagen wordt. Want de arbeider is zijn loon waard, zoals Lucas 10:7 en 1 Timotheüs 5:18 aangeven. God zelf zal zijn Wachter en Arts zijn. O, wat voor een Wachter is dat! O, wat voor een Arts is dat! Beste lezer, wat zijn alle artsen, apothekers en wachters vergeleken bij God? Zal dat iemand geen moed geven om naar de zieken te gaan en hen te dienen! Zelfs al zouden er zoveel builen en pest aan zo iemand kleven als er haren zijn op zijn gehele lijf, zelfs al zouden hem honderd pestziekten om de nek hangen. Wat betekenen alle pest en duivels tegenover God Die zich hier tot Wachter en Arts verbindt en verplicht? Foei, schaam je, jij puur ongelovige, dat je zo’n rijke troost veracht. Je laat je meer angst aanjagen door zo’n kleine buil en onzeker gevaar dan dat je je laat versterken door zo’n goddelijke, zekere en betrouwbare belofte. Wat zou het je helpen als alle artsen daar aanwezig waren en heel de wereld de wacht bij je zouden betrekken, maar God daar niet was? En omgekeerd, wat zou het je schaden als heel de wereld van je wegliep en geen arts bij je zou blijven, als God met zo’n belofte maar bij je bleef? Denk je niet dat je dan niet met vele duizenden engelen die op je toezien omgeven zal zijn, zodat je de pest met voeten treden kunt zoals staat in Psalm 91:11-13: ‘Hij zal aangaande u Zijn engelen gebieden, dat zij u behoeden op al uw wegen. Op de handen zullen zij u dragen, opdat gij uw voet aan geen steen stoot. Op leeuw en adder zult gij treden, jonge leeuw en slang zult gij vertrappen.’

Daarom, lieve vrienden, laten we niet moedeloos zijn en de onzen die we het verplicht zijn niet zomaar in de steek laten door zo schandelijk te vluchten voor het verschrikken van de duivel. Die zou daardoor dan vreugde en spot over ons bedrijven en zonder twijfel zouden God en alle engelen daarover ontstemd zijn en hun afkeuring over ons hebben. Het omgekeerde is zeker waar. Wie zulke rijke beloften en geboden van God veracht en zijn naasten verlaat, die staat schuldig aan al Gods geboden en hij zal als moordenaar van zijn in de steek gelaten naasten worden bevonden. Indien ik vlucht dan zullen zulke beloften zich in het tegendeel veranderen en tot een afschuwelijke dreiging worden. De Psalm [91:11-13] zal dan tegen zo iemand als volgt worden uitgelegd: Ongelukzalig is degene die zich niet over de zwakke ontfermt, maar van hem wegvlucht en verlaat. Want zo iemand zal de Here op zijn beurt ook niet redden in de boze tijd, maar Hij zal dan van hem weggaan en hem verlaten. De Here zal hem niet behoeden en niet in leven laten en Hij zal hem op aarde niet voorspoedig laten leven, maar hem in handen van zijn vijanden overgeven. De Here zal hem niet op zijn

ziekbed ondersteunen en hem in zijn ziekbed niet genezen. ‘Want met de maat waarmee wij meten, zal ons eveneens gemeten worden’ (Mattheüs 7:2). Het zal niet anders toegaan. Zoiets is verschrikkelijk om te horen, nog erger om te verwachten en het allerergst om te ervaren. Want wat kan er, als God Zijn hand terugtrekt van zo iemand en hem verlaat, anders van komen dan enkel duivel en alle kwaad? Waar men de naasten tegen Gods Woord en gebod in verlaat, staat iemand niets anders te wachten. Gewis, zo zal het hem vergaan, zelfs al doet hij daarvoor ernstig boete.

Dit weet ik zeker, dat indien Christus Zelf of zijn moeder nu ziek zouden liggen, dan zou iedereen zo vol toewijding dienaar en verzorger willen zijn. Dan zou ieder dapper en snel bereidwillig zijn, niemand zou vluchten, maar iedereen zou toesnellen. Maar ondertussen hoort men niet wat Hij zelf in Mattheüs 25:40 zegt: ‘Ik verzeker jullie: alles wat jullie gedaan hebben voor een van de onaanzienlijkste van mijn broeders of zusters, dat hebben jullie voor mij gedaan. En waar Hij over het eerste gebod spreekt, zegt Hij in Mattheüs 22:39: ‘Het tweede is daaraan gelijk: heb uw naaste lief als uzelf.’ Daaruit hoort u dat het liefdesgebod tot de naaste gelijk is aan het eerste gebod, de liefde tot God. Wat je de naaste doet of weigert, is alsof je dat God Zelf hebt gedaan of geweigerd.

Welaan, wil je Christus Zelf dienen en de wacht bij Hem houden, je zieke naaste is dichtbij. Ga naar hem toe en dien hem, dan tref je daar beslist Christus bij hem aan, niet in eigen Persoon, maar in Zijn Woord. Wil je niet en ben je er niet toe bereid je naaste te dienen, geloof dan voorwaar: indien Christus Zelf daar zou zijn, dan zou je hetzelfde doen, je zou Hem laten liggen. Het is totaal verkeerd van je gedacht en je beeldt je jezelf daar tevergeefs in dat je Christus zou hebben willen dienen, als Hij er was. Het zijn allemaal leugens. Want wie Christus persoonlijk aanwezig zou hebben gediend, die dient zijn naaste ook.

Dit wordt gezegd om te vermanen en te troosten tegen het schandelijke vluchten en tegen de angst waarmee de duivel ons aanvecht om tegen het gebod van God ten nadele van onze naaste te doen en daarmee al te zeer naar links af te doen wijken en te doen zondigen. Omgekeerd zondigen sommigen al te zeer naar rechts door al te vermetel en vrijmoedig te zijn, zodat ze God verzoeken. Daardoor bieden ze alle gelegenheid aan de pest en het sterven. Ze laten het na medicijnen te nemen en mijden plaatsen en personen niet die de pest hebben gehad en ervan genezen zijn, maar drinken en spelen met hen. Ze willen daarmee hun dapperheid tonen. Ze zeggen dat het Gods straf is en wil Hij hen er tegen behoeden, dan kan Hij dat wel zonder alle medicijnen en zonder onze voorzorgsmaatregelen doen. Zoiets heet niet op God vertrouwen, maar God verzoeken. Want God heeft de medicijnen geschapen en het verstand gegeven om het lichaam te verzorgen, zodat men gezond blijft en leeft.

Wie geen medicijnen gebruikt – al heeft hij die wel en kan hij die zonder schade voor zijn naaste gebruiken – die verwaarloost zijn eigen lichaam. Hij dient erop bedacht te zijn om niet door God te worden aangemerkt als moordenaar van zichzelf. Want op die manier zou iemand ook eten en drinken, kleren en een huis achterwege kunnen laten en dan vermetel in zijn geloof zeggen: als God me voor honger en kou wil behoeden, kan Hij dat ook wel zonder voedsel en kleding doen. Zo iemand is in feite z’n eigen moordenaar. Nog gruwelijker is het als iemand zijn lichaam verwaarloost en de pest niet helpt tegen te gaan zoveel hij kan, waardoor veel anderen besmet en aangestoken worden. Die zouden mogelijk in leven zijn gebleven indien hij op z’n lichaam acht had gegeven, zoals hij daartoe verplicht was. Hij wordt daarmee schuldig aan de dood van zijn naaste en is daarmee in Gods ogen een moordenaar. Voorwaar, zulke mensen lijken op mensen die, als er in de stad een huis in brand zou staan, het vuur niet blussen, maar dit de ruimte geven. En die, als daardoor de hele stad in

brand zou komen te staan, dan zeggen: wil God het doen, dan kan Hij de stad ook wel zonder water en brandweer behoeden.

Zo mogen we niet doen, beste vrienden, dat is beslist onjuist handelen. Gebruik de medicijnen, neem ze in en doe wat je kunt doen, ontsmet het huis, de tuin en de straat. Mijd ook personen en plaatsen waar de naaste je niet nodig heeft of nog niet genezen is en gedraag je als iemand die een wijdverbreid vuur graag wil helpen indammen. Want wat is de pest anders dan een vuur dat niet zozeer hout en stro, maar wel het lichaam en het leven opvreet? Zeg tegen jezelf: Kom, de boze vijand, satan, heeft onder Gods toelating ons gif en dodelijke ziekte gestuurd. Daarom zal ik God bidden of Hij ons genadig zij en het onheil van ons wil weren. Vervolgens zal ik wel gaan ontsmetten, de lucht helpen zuiveren, medicijnen geven en innemen en plaatsen en personen vermijden waar men mij niet nodig heeft. Zo verwaarloos ik tenminste niet mijzelf en via mij misschien wel veel andere mensen die anders vergiftigd en besmet zouden worden. Ik mag door mijn nalatigheid niet iemands doodsoorzaak zijn. Wil God mij ondertussen wel ziek hebben, dan weet Hij me wel te vinden. Maar dan heb ik toch gedaan wat Hij me te doen gegeven heeft en ben ik niet aan mijn eigen dood of die van een ander mens schuldig. Waar mijn naaste mij echter nodig heeft, zal ik die plek of persoon niet mijden, maar vrij naar hem toegaan en hem helpen, zoals boven is gezegd. Zie, dat is een echt godvrezend geloof waardoor iemand zich niet domweg gedraagt of evenmin brutaal. Hij verzoekt God niet.

Omgekeerd: wie de pest heeft gehad en weer op krachten komt, zal ook zelf de mensen mijden en hen niet zonder noodzaak in z'n omgeving toelaten. Want hoewel men hem, zoals gezegd, in zijn nood bijstaan en helpen moet, zal hij wanneer voor hem de nood voorbij is, zich zo tegenover andere mensen hebben te gedragen dat niemand door hem, zonder dat er sprake is van een noodsituatie, in gevaar wordt gebracht. Daarmee zou hij voor iemand anders de dood kunnen betekenen. 'Want wie het gevaar liefheeft, die komt erin om', staat er in Wijsheid van Jezus Sirach 3:27. Wanneer het er zo in een stad toegaat dat men dapper in het geloof is waar de nood van de naaste dit vereist. En omgekeerd, dat men voorzichtig is waar er geen noodzaak aanwezig is en iedereen helpt om het pestgif zoveel mogelijk te weren, daar zal het een genadig sterven zijn in zo'n stad. Maar als het er zo toegaat dat een deel niet dapper is en van z'n naaste in nood weglucht, terwijl het andere deel al te overmoedig is en de pest niet helpt weren maar juist helpt vermeerderen, daar is de duivel in z'n element en wordt de sterfte hoog. Want op beide manieren worden God en mensen op het hoogst beledigd, hetzij met verzoeken of met versagen. De duivel verjaagt dan de een op de vlucht en de ander houdt hij er juist vast, zodat geen van beiden hem ontlopen.

Er zijn nog ergere situaties te noemen. Sommigen houden hun pestziekte verborgen en begeven zich zomaar onder gezonde mensen. Ze denken dat ze zelf van de pest bevrijd en gezond worden, als ze een ander daarmee besmetten en vergiftigen. Ze begeven zich daarom in de stegen en in de huizen om anderen of hun kinderen of personeel de pest om de nek te hangen om zichzelf zodoende te willen redden. Ik ben ervan overtuigd dat de duivel dit doet en het ellendige rad aandrijft dat het er zo aan toegaat.

Ook heb ik vernomen dat er zelfs mensen zijn die zo vertwijfeld en boosaardig zijn dat ze heel bewust zich onder de mensen en in de huizen begeven, omdat ze het jammer vinden dat daar nog geen pest heerst. Ze brengen de pest daarheen over alsof het zomaar een spelletje is waarbij men voor de grap luizen of vliegen in iemands kamer binnenbrengt. Ik weet niet of ik het geloven moet. Mocht dat waar zijn, dan weet ik niet meer of wij Duitsers nog wel mensen zijn of de duivel zelf. Het is waar dat men overal onbeschaamde, boze lieden aantreft en de

duivel zit ook niet stil. Maar mijn raad zou zijn dat, waar men zulke lieden aantreft, de rechter ze veroordeelt en ze uitlevert aan meester Hans, de scherprechter, want het zijn met recht moedwillige moordenaars en booswichten. Zulke mensen gedragen zich als echte sluipmoordenaars in de stad. Nu eens hier, dan eens daar steken ze iemand een mes door het lijf en ze houden zich ondertussen van de domme alsof niemand het heeft gedaan. Want ook een sluipmoordenaar steekt dan hier een kind neer, dan daar een vrouw neer, terwijl niemand weet wie het gedaan heeft. Ondertussen gaan ze er lachend vandoor, terwijl ze menen dat ze dit mooi gedaan hebben. Op deze manier zou het beter zijn om te midden van de wilde dieren te wonen dan bij zulke moordenaars. Tegen dergelijke moordenaars heb ik niets te preken, want zij slaan er geen acht op. Ik beveel de overheid dat ze hierop toeziet en met hulp en raad, niet artsen maar de scherprechter terzijde staan.

God Zelf heeft in het Oude Testament, in Leviticus 13 en 14, bevolen om melaatsen uit de gemeente te doen en ze buiten, voor de poorten van de stad, te laten wonen om besmetting te vermijden. Zo zullen wij het bij deze gevaarlijke ziekte ook doen, zodat wanneer iemand die krijgt, deze zichzelf zo spoedig mogelijk van de mensen afzondert of laat afzonderen en er snel hulp gezocht wordt met medicijnen. Dan moet men hem helpen en hem niet in zulke nood verlaten, zoals ik eerder al voldoende heb aangegeven. Hierdoor wordt het gif bijtijds afgedempt. Dat is niet alleen goed voor de betreffende persoon, maar voor heel de gemeenschap. De hele samenleving zou anders kunnen worden vergiftigd, wanneer men de ziekte zomaar laat uitbreken en onder andere mensen laat komen. Op deze manier is nu de pest bij ons hier in Wittenberg enkel door besmetting uitgebroken. De lucht is Gode zij dank gelukkig nog fris en zuiver. Maar enkel uit domheid en nalatigheid heeft de pest er hier meerderen vergiftigd, hoewel gelukkig nog niet veel. Maar de duivel heeft er onder ons wel zijn vrolijk spel mee door mensen schrik aan te jagen en op de vlucht te jagen. Dat God hem daarin tegenhouden zal! Amen.

Dit is mijn opvatting en mening over het vluchten voor het sterven. Mochten jullie vinden dat het anders moet, laat God het jullie openbaren! Amen.

Omdat deze brief in druk zal worden uitgegeven met het doel dat onze medeburgers deze eveneens zullen lezen, vind ik het juist om nog een kort onderricht toe te voegen over hoe men met zulke tijden van grote sterfte rekening moet houden en zich daar geestelijk op dient voor te bereiden. Het gaat om onderricht dat we eveneens mondeling op de kansel in Wittenberg hebben gegeven en dagelijks doen, zodat we ons ambt als zielzorger goed verrichten.

In de eerste plaats moet het volk worden vermaand om naar de kerk te gaan en naar de preek te luisteren. De mensen moeten Gods Woord verstaan en leren hoe ze leven en sterven moeten. Wie ruw en goddeloos zijn en Gods Woord levenslang verachten als ze gezond zijn, die moet je ook laten liggen als ze ziek worden, behalve als ze met grote ernst, onder geweend en geklaagd over zichzelf, oprecht berouw tonen en zich bekeren. Want wie als een heiden of hond wil leven en daarover geen publiek zichtbaar berouw toont, die willen we ook het sacrament niet aanreiken en hen tot het geheel van de christenen rekenen. Hij kan sterven zoals hij heeft geleefd en moet het zelf maar uitzoeken. Want we zullen de paarden niet voor de zwijnen werpen en het heilige niet aan de honden geven, zoals Mattheüs 7:6 aangeeft. Helaas worden er zoveel onbeschaamden aangetroffen, verstokt gepeupel dat noch in leven, noch in sterven acht slaat op de eigen ziel. Ze gaan, liggen en sterven als lompe bonken, zonder enige zingeving of nadenken.

In de tweede plaats dient ieder zichzelf tijdig voor te bereiden op het sterven door iedere acht dagen of één keer per veertien dagen de biecht te gebruiken en het sacrament te ontvangen. Verder heeft ieder zich met zijn naaste te verzoenen en zijn testament te maken. Opdat, wanneer de Here aanklopt, men daardoor niet overrompeld wordt. Als God onverwacht roept en de predikant of kapelaan er niet meer op tijd bij kan zijn, dan heeft men zijn ziel toch verzorgd en zijn geest aan God bevolen. Want het is niet goed mogelijk dat waar zo'n grote sterfte heerst en er slechts twee of drie zielzorgers zijn, die naar allemaal toegaan. Laat staan dat die hen eerst alle dingen kunnen zeggen en hen onderricht kunnen geven wat een christenmens moet weten in stervensnood. Wie hierin nalatig is en verzuimd heeft, die moet voor zichzelf rekenschap geven. Het is eigen schuld wanneer er geen gelegenheid meer is om voor zijn bed iedere dag een bijzondere kansel en altaar te hebben. Want zij hebben de openbare kansel en het altaar, waartoe God heeft geroepen en verplicht, veracht.

In de derde plaats, wanneer men de kapelaan of zielzorger wenst, moet men hen op tijd roepen. Verder moet men de zieken bijtijds, al in het beginstadium, aanmelden voordat de ziekte de overhand neemt en zolang er nog begrip en verstand aanwezig is. Ik zeg dat hierom: Meerderen zijn zo traag dat ze de pastoor niet eerder ontbieden of zich bij hem laten aanmelden, dan dat de ziel als het ware al op de tong zit en zij niet meer kunnen spreken en er weinig verstand meer aanwezig is. Dan vragen ze de pastor: Lieve heer, spreek over hem het beste uit, enz. Maar tevoren, toen de ziekte begon, wensten ze niet dat hij bij hen zou komen. Tevoren zeiden ze: 'Echt het is niet nodig, ik hoop dat het beter zal gaan.' Wat moet een vrome pastoor toch met zulke mensen doen die niet voor lichaam of ziel zorgen? Ze leven en sterven als een stuk vee. Zou men zulke mensen dan in het laatste ogenblik het Evangelie en het sacrament aanreiken, zoals men onder het pausdom gewend geweest is. Daar komt het voor dat niemand tevoren gevraagd heeft of de mensen wel geloven. Zonder dat men het Evangelie kent, wordt daar de mensen het sacrament de keel ingeduwd alsof het om een broodzak gaat. Zo zullen wij niet doen. We willen het niet overal zomaar aanreiken aan degene die niet kan zeggen of een signaal kan afgeven dat hij het Evangelie en het sacrament gelooft, begrijpt en ernaar verlangt; met name wanneer het iemand betreft die zo moedwillig beide heeft verzuimd. Want het is ons bevolen het heilig sacrament niet aan de ongelovigen, maar aan de gelovigen toe te dienen, aan hen die hun geloof verwoorden en belijden kunnen. De anderen mogen heengaan zoals zij geloven; wij mogen ons verontschuldigd weten omdat het niet heeft ontbroken aan ons prediken, leren, vermanen, troosten, bezoeken of wat voor ambt of ambtsdienst ook. Dat is in het kort het onderricht dat geschreven is en bestemd is voor de onzen, niet voor jullie in Breslau. Want Christus is bij jullie. Hij zal jullie over alles wat jullie nodig hebben goed onderrichten, zonder ons toedoen. Hem zij de lof en eer, samen met God de Vader en de Heilige Geest, tot in eeuwigheid. Amen.

Nu we toch over deze zaak – het sterven – bezig zijn, kan ik het niet laten nog iets over het begraven te zeggen. In de eerste plaats laat ik dokters, medici en allen die daar meer ervaring mee hebben, daarover oordelen of het gevaarlijk is om midden in de stad kerkhoven te hebben. Ik weet namelijk niet zeker of er uit de graven een geur of damp komt die de lucht verpest. Als dat het geval zou zijn, pleit ik, in aansluiting op bovengenoemde waarschuwingen, ervoor om kerkhoven buiten de stad aan te leggen. We zijn er allen verantwoordelijk voor besmettingshaarden te weren waar dat mogelijk is. Want God heeft ons bevolen ons lichaam zo te verzorgen dat we het bewaren en onderhouden, wanneer Hij ons geen bijzondere nood oplegt. Anderzijds heeft God ons bevolen ons lichaam er in vertrouwen op Hem aan te wagen en op het spel te zetten waar de nood dit vordert. Zo moeten we tot beide bereid zijn, tot leven en tot sterven naar Gods wil, zoals Paulus zegt in Romeinen 14:7 [Want niemand van ons leeft voor zichzelf en niemand van ons sterft voor zichzelf].

Dit weet ik wel, dat bij de ouden, net als bij de joden en bij de heidenen, het gebruikelijk was buiten de stad te begraven. De ouden zijn zeker zo verstandig geweest als wij nu zijn. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het evangelie van Lucas waar Christus in de stadspoort te Naïn de zoon van de weduwe uit de dood opwekte. De tekst (Lucas 7:12) zegt: 'Men droeg hem naar buiten de stad, naar het graf en veel volk vergezelde haar.' Het was 's lands gewoonte om de begrafenissen buiten de stad te hebben. Het graf van Christus werd eveneens buiten de stad gereed gemaakt. En Abraham kocht zijn begraafplaats, een spelonk op de akker van Efron. (Genesis 23:10). Op die akker lieten zij alle aartsvaders begraven. In het Latijn heet begraven dan ook 'efferre', 'naar buiten dragen' of 'uitdragen', wat wij weergeven met 'ten grave dragen'. Men droeg niet slechts uit, maar verbrandde alle lijken tot as, opdat de lucht zo zuiver mogelijk zou blijven.

Daarom zou mijn advies zijn om, gelet op deze voorbeelden, de begrafenis buiten de stad te laten plaatsvinden. En aangezien we hier in Wittenberg een kerkhof hebben, moet niet enkel de nood, maar ook vroomheid en eerbied ons ertoe aanzetten een algemene begraafplaats buiten de stad in te richten. Want een begraafplaats moet naar haar aard een rustige, stille plaats zijn die van alle andere plaatsen is afgezonderd. Men kan daar dan met gepaste aandacht heengaan en er stilstaan om de dood, het jongste gericht en de opstanding te overdenken en om te bidden. Deze plaats moet een gewijde plek zijn, ja een bijkans heilige plaats, zodat iemand er met eerbied overheen kan lopen, omdat zich daar ongetwijfeld enige heiligen bevinden. Tevens zouden er op de muren passende beelden en schilderstukken gemaakt kunnen worden die het overdenken bevorderen.

Maar onze kerkhoven, wat zijn dat eigenlijk? Vier of vijf straten en twee of drie markten zijn het, zodat er in heel de stad geen grotere openbare en drukkere plaatsen te vinden zijn dan juist het kerkhof. Dagelijks, ja dag en nacht, wordt er overheen gelopen, niet alleen door mensen, maar ook door het vee. Vanuit de omliggende woningen komen er allerlei deuren en steegjes op uit. Bovendien gebeuren er op het kerkhof allerlei kwalijke zaken waarover men beter niet kan spreken. Daardoor wordt de aandacht en eerbied die bij begrafenissen past, helemaal teniet gedaan. Men gedraagt zich er alsof men over een vildersveld loopt (waar de vilder zijn huiden te drogen legt). De Turk kan een begraafplaats niet meer oneer aandoen dan wij. Terwijl het toch een plaats is waar gepaste eerbied nodig is om de dood en de opstanding te overdenken en de heiligen die daar liggen te ontzien. Maar hoe is dat mogelijk als het een publieke ruimte is waar iedereen overheen lopen moet en waar alle deuren op uit komen? Als een begraafplaats toch niet in ere wordt gehouden, zou ik liever in de Elbe of in het bos liggen. Maar wanneer de begraafplaats ergens buiten, op een afgezonderde, stille plaats zou liggen, waar niemand zomaar overheen lopen kan, dan zou dat als iets geestelijks, eerbaars en heiligs aan te merken zijn. De begraafplaats zou zo ingericht moeten worden dat dit iemand die er heen wil gaan, tot overdenking aanzet. Dat geef ik als advies ter overweging mee. Wie dit zo uitvoeren wil, laat hij het doen. Wie het beter weet, moet het doen zoals hij het beste vindt. Ik ben niemands heer.

Tenslotte vermanen en vragen we jullie om Christus' wil, samen met ons te strijden, in biddend opzien tot God, om te helpen in het onderricht geven tegen de grootste, de geestelijke pest van de ellendige satan. De duivel vergiftigt heel de wereld en besmet die met de zogeheten sacraments-lasteraars, hoewel daarnaast nog veel andere sekten opkomen. Want de satan is toornig en voelt wellicht dat de dag van Christus nabij is. Daarom gaat hij zo gruwelijk tekeer en wil hij ons door zijn geestdrijverij de Heiland Jezus Christus ontnemen. Onder het pausdom was hij louter vleeselijk, zodat ook monnikspijen heilig zijn moesten. Nu wil hij louter spiritueel zijn, zodat het vlees en Woord van Christus voor hen als niets zijn.

Deze lasteraars hebben me op mijn boekje al lang publiek geantwoord. Het verwondert me dat hun antwoord tot op heden nog niet hier, in Wittenberg, is gearriveerd. Ik wil, als God het geeft, daar nog eenmaal op antwoorden en ze dan verder maar laten voor wat ze zijn. Want ik zie dat ze er alleen maar erger door worden. Ze zijn als een wandluis die uit zichzelf al erg stinkt: hoe meer je die fijnwrijft, des te erger stinkt die. Ik hoop dat er voor wie er nog te redden is, genoeg staat geschreven in mijn boekje. Want daardoor zijn er, God lof, velen uit satans muil gerukt en nog veel meer zijn er door in de waarheid gesterkt en bevestigd geworden.

Christus, onze Here en Heiland, beware u allen in het zuivere geloof en in vurige liefde. Laten we onbevlekt en onstraffelijk mogen zijn op Zijn dag. Amen.
Bidt voor mij, arme zondaar.

---

¹ WA 23: 338-372

² Kerkvader Athanasius (296-373) was bisschop van Alexandrië. Hij verdedigde de besluiten van het Concilie van Nicea (325), met name dat Jezus 'van hetzelfde wezen is' met de Vader.